

לבנינה של העדה

שיחות שנמסרו בבית המדרש על ידי ראש הישיבה הרב ברוך וידר שליט"א

שיחה תקלט

כ"ו בתמוז תשפ"ה
פרשת "מטות-מסעי"

”דַּרְכֵּיהַ דְּרַכֵּי נַעַם”

חינוך לתשובה מאהבה

דרוש לחנך אותו. בהתאם לכך אנו עוסקים ב'זמן קיץ' בנושא 'השליחות בחינוך', משום שזהו המרכיב בעל המשקל הכבד ביותר בחיי האומה. לא לחינם מוקדש לו נתח התקציב הממשלתי הגדול ביותר, לאחר תקציב הביטחון ההכרחי לעצם קיומנו.

”וְרָאוּ וְשָׂאוּ לִנְתִּיבוֹת עוֹלָם”

בשבת האחרונה שהינו ביישוב עלי, ואחר הצהרים שמענו שיעור נפלא מהרב יגאל לוינשטיין שליט"א. בשיעור זה הוא ניתח בצורה נפלאה את המצב במדינת ישראל, ובפרט במערכת השלטונית, ומי שהקשיב היטב הבחין שהבעיה ביסודה היא ערכית-חינוכית. ממילא, הפתרון הוא לחנך את עם ישראל לזהותנו הרוחנית האמיתית - היינו: להכרה בזאת שאנו עם ששב לארצו, בכל מרחביה - כולל עזה ואף יותר מכך, במטרה לחיות בדבקות בה' אלוקי ישראל כשאיפה

”עַל מֶה אֶכְדֶּה הָאָרֶץ”

בעל 'אור החיים' הקדוש מלמדנו דבר נפלא¹: משה רבנו לא נכנס לארץ ישראל, משום שאם הוא אכן היה נכנס אליה ובונה את בית המקדש, ולאחר מכן היה עם ישראל נכשל בכישלונות מוסריים-חינוכיים - הקב"ה היה נאלץ לשפוך את

חמתו על העם, שהלוא את בית

המקדש שנבנה בידיו של

משה רבנו לא ניתן היה

להחריב. אולם, משעה

שמשה רבנו לא בנה את

המקדש היה הקב"ה

יכול לשפוך את חמתו

על העצים והאבנים,

ולא על עם ישראל.

מדברים אלו עולה ששורש

החורבן נעוץ בבעיות

הרוחניות - במצב הרוחני של עם

ישראל ובחוסר החינוך לערכים אליהם היה

¹ במדבר, פרק כ, פסוק ח: "כי ראה ה' מה שעתידין לעשות באחרית הימים בארץ ישראל... ולזה אם יכנס משה לארץ ויבנה בית המקדש יצטרך ה' להשליך עליהם חמתו כשירשיעו ולא על בית המקדש, ויכלו כל ישראל ח", לזה אמר 'לכן לא תביאו'. עיין עוד בדבריו דברים פרק א, פסוק לז; שם, פרק ג, פסוק כה ד"ה אעברה.

מלטפל גם בבעיות הקטנות, ויש להתעכב על כל פרט קטן אף אם הוא נראה כשולי. הוא מביא משל בשם בעל 'העקדה' המדמה זאת לאישה המעוניינת להתייפות ולצורך כך היא נוטלת מראה מגדילה, שבעזרתה היא תוכל להבחין בכל נקודה אותה תרצה לתקן ולשפר. הוא מוסיף על כך את דברי הגמרא הידועה⁷: **"אף על גב דגמיר - נמי מצווה קא עבד"** - למרות שהבן לומד היטב מכל מקום יש מצווה להכותו כדי **"שלא יהיה בו נדנוד רע כלל"** כלשון הגאון.

על פי זה ניתן להבין את ההלכה בהלכות 'ימי בין המצרים', המובאת ב'שלחן ערוך'⁸: **"צריך ליזהר מי"ז בתמוז עד ט' באב... ולא יכו התלמידים בימים ההם"**. היינו: הדרך הרגילה היא להכות, אבל בימי בין המצרים יש להישמר מכך מפני שהוא זמן הנגוע במזיקין. זמן זה מסוכן, ולכן בימים אלו **"צריך ליזהר... שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות"**. זהו מקור העניין הידוע שבימים אלו יש לנהוג זהירות יתירה⁹.

המשמעות החינוכית של הדברים היא שההלקה איננה המטרה כשלעצמה, כי אם אמצעי ודרך שעל ידם ניתן להביא לטוב. לכן, כאשר רב בה הנזק על התועלת יש להימנע ממנה ואין להכות את הבנים והתלמידים.

לאור זאת יש לשאול: האם ההדרכה ביחס ל**"חושן שבטו שונא בנו"** משתנה עם הדורות? בפרשת 'בשלח' מסופר שמשה רבנו היכה את הסלע ויצאו ממנו מים. לאחר מות מרים, בחלוף שלושים ושמונה שנים, הסתלקה הבאר הניסית ושוב נוצר מחסור חמור במים עבור מיליוני האנשים הצמאים - זקנים, נשים וטף - שכה זקוקים למים. משה הצטווה לדבר אל הסלע, אולם היכה עליו ואכן יצאו מים רבים. הרמב"ן מעיר שוודאי שגם יציאת המים בעקבות הכאת הסלע היא נס גמור כמו יציאתם על ידי הדיבור,

ממלכתית. כאשר הכרות אלו תחדורנה בשדרות העם הרחבות הן תחלחלנה גם להנהגת המדינה ולראשי מוסדות השלטון. אנו מעוניינים לכוון את המדינה אל ההבנה ששיבת עם ישראל לארצו היא חזרת השכינה לציון, וממילא היעד הנכסף הוא הקמת בית המקדש במקומו וחזרת הנבואה, יחד עם הנהגת כל המערכת המדינית על פי התורה, הוי אומר: שלטון התורה למעשה. אָל לנו לחשוש מלהכריז על כך מפורשות.

מבחינה מעשית מדובר בתהליך ארוך, המתקדם קמעה-קמעה, כפי שמקובל בישיבותינו בנוגע לדרכה המעשית של הגאולה². כמובן שנדרש להאמין שישנה גם אפשרות ש**"פְּתָאם יָבֹוא אֶל הַיְכָלוֹ"**³, שהרמב"ם אומר שמי שאינו מאמין בכך נגוע בסוג של כפירה, חלילה⁴. אולם, דברינו אמורים על הדרך הרגילה, שבה נדרש תהליך ארוך שבמרכזו עומד החינוך של עם ישראל.

"חושן שבטו שונא בנו"

היום נדון מהי הדרך החינוכית הראויה לדור הגאולה. האם דרך חינוכו של דור זה זהה לזו של שאר הדורות?

שלמה המלך החכם באדם אומר בספר משלי⁵: **"חושן שבטו שונא בנו ואהבו שִׁחְרוּ מוֹסֵר"**. כלומר: הדרך החינוכית המרכזית היא שהאוהב את בנו, או את תלמידו, נדרש להכותו בשעת הצורך⁶. הגר"א בפירושו המיוחד למשלי אומר שכוונת הפסוק היא שאין להתחמק בחינוך

² עיין ירושלמי ברכות, פרק א, הלכה א: "רבי חייא רבא ורבי שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתה, וראו איילת השחר שבקע אורה. אמר רבי חייא רבה לר' שמעון בן חלפתא בי רבי: כך היא גאולתן של ישראל - בתחילה קימאה קימאה, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת"; קול התור, פרק ג, אות יב: "ובעקבות משיחא מתחילים הגילויים קמעא קמעא בדרכי האתחלתא דגאולה כאילת השחר עפ"י חז"ל, במדת הקבוצ גלויות וביעור רוח הטומאה מן הארץ ע"י ישובה והקמת אנשי אמונה, כי תכלית הגאולה בכללה היא גאולת האמת וקידוש ה'".

³ מלאכי, פרק ג, פסוק א

⁴ הלכות מלכים, פרק יא, הלכה א. עיין פניני הגר"ז על התורה, עמודים שעג-שעז.

⁵ פרק יג, פסוק כד

⁶ פירוש המלבי"ם, שם: "מי שהוא חושן שבטו מגעגועו על בנו - הוא שונא לו, כי על ידי כן לא ילמד חכמה... וזה סימן שהמיתו על בנו, שאינו יכול לראות בצער, הוא אצלו יותר מתועלת בנו, ואם כן אוהב את עצמו יותר מבנו, ואת בנו - שונא. אבל האוהב את בנו שחרו מוסר - מיסרו בכל שחר להיטיבו לאחריתו".

⁷ מכות, דף ח

⁸ אורח חיים, סימן תקנא, סעיף יח

⁹ עיין הליכות שלמה - מועדים, חלק א, פרק יד, סעיף ה והערות ז,

הוא מבאר שחל שינוי נפשי בנוער החי בדורות הללו. זהו דור משכיל, דור שאינו כנוע, ולכן דרך החינוך המתאימה לו אינה נעזרת ב'מקל חובלים'.

לדור שהוא בעל חשיבה עצמאית, אומר האדמו"ר מפאסצ'נה, לא מתאימה דרך חינוכית המשתמשת בכוחניות ובהטפות מוסר, אלא דווקא כזו הדוגלת ובשיח פתוח המקרב אל הלב ואל השכל¹³.

כך ניסח גם הרב זצ"ל במאמר 'הדור', שעל כל בן ישיבה ללמוד אותו, את המפתח להבנת מציאות דורנו¹⁴: **"מוזר הוא הדור הזה, שובב הוא, פראי הוא, אבל גם נעלה ונישא"**. דור כזה, שמחד גיסא הוא שובב ופראי ומאידך גיסא הוא רם ונישא, לא ישוב מיראה. לא ניתן לשכנע אותו על ידי כוח, מכות או אלימות - שיטות חינוך, שהיו יותר מקובלות בחלק מקהילות ישראל. **"הוא לא יוכל לשוב מיראה, אבל מאד מוכשר הוא לשוב מאהבה"**.

ראיתי רעיון נפלא המובא בשם 'החווה מלובלין'. הוא סיפר כי בעוברו במעמקי היער הזדמן לו לראות אדם המקים לעצמו בקתה מן העצים שחטב. 'החווה' הבחין שבכל עץ שהיה בו גדם או בליטה במקום ליישר אותה, וכך לבנות בעצים חלקים, הוא ניקב חור בעץ אחר כנגד הבליטה וכך חיבר את העצים. ממעשה זה למד 'החווה' כי לא תמיד הפתרון הוא בשבירתו או בכיפופו של הזולת, אלא לעיתים יש למצוא את המקום בו תוכלנה בליטותיו וחסרונותיו להיקלט.

למעשה, זוהי גמרא ידועה המבארת את הפסוק הנזכר¹⁵: **"אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב: וְאָקַח לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאֶחָד קְרָאתִי נְעָם וְלְאֶחָד קְרָאתִי חֲבָלִים? 'נְעָם' - אלו תלמידי חכמים שבארץ**

שהרי גם מכה חזקה ביותר לא תרסק סלע ותוציא ממנו מים בכמות כה מרובה¹⁰: **"ואין הנס גדול בדבור יותר מההכאה, כי הכל שוה אצל הסלע"**. לכן, ברור שיש בהבדל זה שוני מהותי.

נשאלת אפוא השאלה מדוע בפעם הראשונה היה נכון להכות, ואילו בפעם השנייה זו אינה הדרך הנכונה? נראה שהנכון הוא לומר שישנו שינוי בדרך הנכונה עבור דור הנכנסים אל הארץ לעומת יוצאי מצרים. הרב הדרי זצ"ל לימדנו עשרות פעמים משה רבנו לא נכנס לארץ ישראל משום שבארץ זו ההנהגה היא אחרת, ודווקא הנהגתו המעשית והחינוכית של יהושע היא המתאימה.

"לְאֶחָד קְרָאתִי נְעָם"

ספר 'שמות' עוסק בדור יוצאי מצרים, דור של עבדים, שהורגלו במשך שנים ארוכות לשפת הכוח. לעומת זאת, לדור הנכנס לארץ דרושה הנהגה חדשה היודעת את סוד הדיבור וההנגשה. הנביא זכריה עוסק רבות בגאולה, ואומר את הפסוק¹¹: **"...וְאָקַח לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאֶחָד קְרָאתִי נְעָם וְלְאֶחָד קְרָאתִי חֲבָלִים וְאָרַעָה אֶת הָצֶאֱן"**. ישנן שתי דרכים בהן ניתן לרעות את הצאן, הלוא הוא עם ישראל - 'נְעָם' ו'חובלים', שכשמן כן הן: דרך הנעימות ודרך ההכאה והענישה חמורת-הסבר¹². האדמו"ר מפאסצ'נה הי"ד, בעל 'אש קודש', נרצח בשואה וכתביו נמצאו טמונים בכד חלב בין שרידי גטו ורשה. הוא כתב מספר ספרים נפלאים, שאחד הידועים שבהם הוא 'חובת התלמידים'. בפתיחתו, שנכתבה מספר שנים טרם השואה,

¹⁰ פירוש הרמב"ן, במדבר, פרק כ, פסוק ח

¹¹ זכריה, פרק יא, פסוק ז

¹² עיין רד"ק, שם: "דרך הרועה לנהוג צאנו במקל שבידו, ואמר כי לרעות את ישראל לקח שני מקלות. רמז בזה כי הנהגתו אותם לא היה בענין אחד, רק לפי מעשיהם היה מנהיגם... ואמר כי לאחד מן המקלות קרא 'נְעָם' - ר"ל כי **בנעימות** נהג אותם... וזה היה בזמן שהיו ישראל שומרים דרך ה', שהיו מלכיהם ושופטיהם טובים ומדריכים אותם בדרך ישרה, ואז היה האל מנהיג אותם **בנעימות** שבעים כל טוב אין שטן ואין פגע רע. ולאחד מן המקלות קרא 'חובלים', והוא לשון השחתה... ר"ל שהם השחיתו דרכם ועלילותם, והוא נהג אותם על הענין הזה. שלא חשש לשמור אותם מן האויבים, אך היה נוהג אותם עדיין שלא סלק שכינתו ושמירתו מעליהם עד גלותם... ובזמן שהיו רעים היה בא להם הרע והיה שם המקל 'חובלים', ובזמן שהיו עושים טוב היה בא להם הטוב והיה שם המקל 'נְעָם'."

¹³ חובת התלמידים, שיח עם המלומדים ואבות הבנים: "עתה, שישותו של הילד ועצמותו מתקדם להתגבל בלא עתו, ועמו גם הרגשותיו שאיפותיו והשקפותיו בעודן בוסר בו מתגלות... וזאת ראה שלמה המלך בחכמת ה' אשר בו מראש, והזהיר לנו 'חנוך לנער על פי דרכו' - לא בצווי לבד רק בחנוך, וחנוך על פי דרכו של כל אחד ואחד."

¹⁴ עקבי הצאן, עמוד קט

¹⁵ סנהדרין, דף כד, עמוד א

מלמדנו הרב זצ”ל מהי הדרך לחנך את כלל ישראל ולהשפיע עליו - לא ברצועה ולא ב’מקל של חובלים’. מקל זה שייך כנראה לגלות, לבבל. לעומת זאת, בארץ ישראל יש צורך **”בגבורה רוחנית”**, בחינוך של אהבה, חינוך של רוממות, חינוך של שיח, חינוך של רוח. זוהי שפתו של דור הגאולה.

כך הוא כתב ב’עין איה’ על דברי רבי יוחנן **”טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות”**¹⁶: **”כאן הורונו חז”ל נועם דרך החינוך, כי לא במהלומות יחונך האדם כי אם בדרכי נועם. והיראה האמיתית היא יראת הרוממות הבאה מציורף האהבה הנאמנה”**.

משפט זה מתאים לדבריו במאמר ‘הדור’, בהם התווה את הדרך לחנך את דור הגאולה - לא ביראה ולא בהפחדות מאש הגהנום, כי אם על ידי דיבורים של גדלות.

אכן, הדברים נושאים פירות והעם עובר תהליכי-עומק ותמורות, כפי ששמענו בשבת, אלא שאמצעי התקשורת כה מתאמצים לכסות עליהם ולהסתיר אותם. עם ישראל מתחנך במלחמה הזו לגדלות, המתאימה לשפה ולרוח הנישאה שכה נחוצות לבני דורנו.

מוסיף הרב לבאר שם: **”ועד הזמנים האחרונים לא ירדו חכמי הפדגוגיא לזה, והיה דרך חינוכם רק במקל חובלים, עד הימים האלו שהנסיגות הרבות הוכיחו להשכיל את אשר הורו לנו חז”ל רוח קדשם”**. שמעתי ממו”ר הרב יעקב כ”ץ שליט”א שהרב שלמה וולבה זצ”ל, בעל ‘עלי שור’, אמר לו שבדורנו אסור להכות, לא זו הדרך. אמנם ב’שלחן ערוך’ כתוב שבדרך כלל מכים את התלמידים, אך זאת כל עוד ישנה תועלת בכך. כאשר הדבר לא מסייע ללמידה הוא דומה לדיבור בסינית עם טורקים - זהו מעשה חסר טעם, וממילא אסור. רק מרדות פנימית - שינוי עצמי בנפש האדם - תוכל לחולל תמורות בדור זה.

”השיבה ל’ששון ישעך”

ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה. ‘חובלים’ - אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבלים זה לזה בהלכה”. הגמרא מביאה בהמשך כמה דוגמאות לעיקרון זה, המבדיל בין דרך הלימוד, החינוך, העברת התורה וההתנהלות שבין תלמידי החכמים של ארץ ישראל לתלמידי החכמים המצויים בגלות. בארץ ישראל עם ישראל צריכה להופיע בשלימותו, ולכן על החינוך להיעשות בדיבור ובנעימות.

”רוח נכון חדש בקרב”

לכן, הרב זצ”ל חזר פעמים אין-ספור על החובה ללמוד אמונה. ביסוד קריאה זו עמדה האבחנה כי עיקרה של מחלת הדור אינה בריקנות, בנהנתנות ובפריקת-יצרים בלתי מרוסנת, כי אם במוח ובכוח המחשבה. ודאי שגם תופעות שליליות אלו קיימות בעולם, אך לא הן שורש הבעיה.

אם כן, דור חכם זקוק לתורה אמונית גדולה שתיישר בו את השכל ואת הלב. הוא זקוק לתורה המבארת ומרוממת את חיינו ואת אחיזתנו בארץ ישראל. כאשר הוא לא מקבל זאת אזי התוצאה היא הרסנית, ומתבטאת בירידה רוחנית ומוסרית ובחיפוש אחר הנוחות ומותרות-החיים.

לשם כך, נחוצה גבורת-רוח גדולה, הנובעת מאמונה נוקבת בצדקת הדרך ומאהבת אומתנו¹⁶, ואותה אנחנו מנסים לגדל בברי-מדרשותינו. מתוך הבנה רוחנית מעמיקה במהותה של שיבת ציון, מגיעים למסקנה כי במלחמת התרבות שאנו בעיצומה לא ננצח על ידי מלחמות או מריבות, שכן כל אלה הם אמצעים חיצוניים. ניצחוננו יבוא דווקא מתוך מנוחת הנפש והשכל, ומתוך בניית עולם רוחני מלא וגדוש ועולם אמוני עמוק וגדול. בהתאם לכך כתב הרב זצ”ל בפתגם חודש תמוז ב’מגד ירחים’¹⁷: **”מבין המצרים נגאל עם על ידי מורים חמושים בגבורה רוחנית, שאינם צריכים למקל חובלים”**. מתוך דברינו מתבאר גם משפט קשה זה. על רקע דברי ה’מחבר’ שהבאנו לעיל שאין להכות את התלמידים בימי בין המצרים,

¹⁶ **** המילים במקור לא היו ברורות בכלל.

¹⁷ מאמרי הראיה, עמוד 501

זהו אתגר החינוך העומד בפנינו בדור הגאולה, וזהו המפתח המרכזי לגאולה השלמה. גם התסבוכת בה מדינת ישראל נתונה ביחס למלחמה בעזה, שמתקדמת ונסוגה, תלויה בכך ונובעת מהעובדה שלמוקדי השלטון לא ברורים דברים שאני מקווה שהם פשוטים לנו. לכן, כולנו נקראים להיות עסוקים בחינוך לגדלות של אמונה ושל שלמות העבודה. מתוך כך ייבנה המקדש באהבה, כדברי הרב זצ"ל ב'אורות הקודש'¹⁹: **"ואם נחרבנו, ונחרב העולם עימנו, על ידי שנאת חנם, נשוב להבנות, והעולם עימנו ייבנה, על ידי אהבת חנם"**. יש צורך בחינוך לאהבה, בחינוך באהבה ובדרך האהבה. אמונה ואהבה הם שני האל"פים המרכזיים, כפי שנהג רבנו הרב צבי יהודה לומר כל הזמן²⁰. זהו היסוד - אמונה בדרך של אהבה.

¹⁹ חלק ג, עמוד שכד

²⁰ עיין אורות, אורות התחיה, פרק יז: "מתוך האמונה והאהבה מתאצלים כל האורות הרוחניים שבעולם, המאירים את כל דרכי החיים וההויה. האמונה והאהבה הן עצם החיים בעולם הזה ובעולם הבא... נחנו שואפים לתחית האומה ותחית הארץ, כדי להחיות את מעמד הנשמה שלנו, כדי להעמיד את ישראל חי, להחיות את האמונה והאהבה בחוסן של התורה והמצוה בכל מילואן". שיחות הרב צבי יהודה - עם ישראל, עמוד 128: "צריך להרבות אהבה ואמונה, אהבה ואמונה". שם, עמוד 132: "המפתח לאמונה הוא באהבה. לכשיטוהר האוויר מחיידקי השנאה בבית ישראל, לכשתגבר האהבה, נגיע לאותה הזדהות שבבירור האמונה בקדושת ישראל ובסגולת ישראל שהוטבעו על ידי קורא הדורות מראש, מעל ומעבר לכל מבוכה או מתיחות זמנית עוברת".